

Prethodno priopćenje

UDK 330.138.14

336.76

141.82

Priljeno: 4. studenoga 2010.

Normalna abnormalna

MATKO MEŠTROVIĆ*

Sažetak

Temeljna preokupacija Daga Strpića jest teorijska paradigma razumijevanja modernoga – i to u smislu Marxova projekta kritike političke ekonomije. Žarišna točka njegove argumentacije jest teorija radne vrijednosti, čije bi kompleksno shvaćanje trebalo zadobiti status jezgre “opće teorije” modernoga društva. Marksistička politička ekonomija insistirala je na neposrednoj tržišnoj primjeni Marxove teorije vrijednosti i neizravno pokazala da je u tom operativnom smislu ta teorija neupotrebljiva. Međutim pritom je u doktrinarnim verzijama “ekonomike” izbačena i teorija vrijednosti i cjelokupni korpus Marxove kritike. Nasuprot poplavi ideologizirane praktičko-normativne razrade doktrine samoupravnog udruživanja rada, u vrijeme njezine neprikosnovene dominacije, Strpić je jasno razaznao da je riječ o magistralnom smjeru epohalne društvene, ekonomske i napose tehnologijske i komunikacijske transformacije koji je uočljiv u svjetskim relacijama. No za njega je bitno teorijsko pitanje bilo na temelju kakvih se zakonitosti procesi podruživanja i udruživanja realno odvijaju. Glede toga danas je uputno upozoriti na paradigmatšku promjenu koju Negri vidi u tendencijskoj hegemoniji nematerijalnog rada iz koje proizlazi nužnost da se omeđi politički jezik prijelaza od modernosti k postmodernosti u analizama političke znanosti i filozofije.

Ključne riječi: moderno, teorija radne vrijednosti, konkurencija mnoštva kapitala, zbiljsko društveno vlasništvo, kapitalna osnova, harmonizacija javnih politika, nematerijalni rad, Strpić, Negri

Aktualnu svjetsku krizu režimski i tzv. džepni marksizmi nisu predviđali, ali još manje su je nagovještavali apologeti neoliberalizma. Sadašnja teorijska dezorijentiranost ne omogućuje čak ni da se ona imenuje, a kamoli da se povijesno odmjeri njezino značenje. Moramo priznati, u praktičnom životu posve su poremećeni vri-

* *Matko Meštrović*, znanstveni savjetnik na Ekonomskom institutu u Zagrebu.

jednosni sustavi, pogotovo oni moralno-etički. A u znanosti, i društvenoj i humanističkoj, obezvrijeđeni su mnogi istraživački napori, osobito oni dubinski. Izokrenuti su misaoni orijentiri za bilo kakvu trajniju spoznaju. Ideologijska impregnacija službenog mnijenja, nakon forsiranih sustavnih prekrštavanja, nikad nije bila dublja ni svestranija.

Pojavu Strpićeve knjige valjalo bi cijeniti prije svega zbog njezina podsjećanja na nasušnu potrebu za kritičkom mišlju u nas danas i zbog nade da je konzistentno povijesno promišljanje još uvijek moguće.

1. Tematski okvir i idejni horizont

Strpićeva je temeljna preokupacija teorijska paradigma razumijevanja modernoga – i to u smislu Marxova projekta kritike političke ekonomije koji je prema Strpićevu tumačenju ostao nedovršen. To je onaj Marx koji nedostaje u samom Marxovu djelu, a onda ga nema ni kod njegovih interpretatora i nastavljača. Žarišna točka Strpićeve argumentacije jest teorija radne vrijednosti. Njezino kompleksno shvaćanje trebalo bi zadobiti status jezgre “opće teorije” modernoga društva (Strpić, 2010: 22-23).

Naime, prema standardnim suvremenim interpretacijama, ni Ricardo ni Marx ničim nisu opravdali svoje bavljenje teorijom vrijednosti, s obzirom na njezinu nedokazanu izravnu uporabivost u analizama realnih modernih privreda, objašnjava Strpić. Kod obojice je temeljna napetost izvedbe izazvana nepopunjenim jazom između klasične usmjerenosti na razumijevanje onoga konstitutivnoga modernog društva i njegove privrede te postklasične usmjerenosti na razumijevanje njihova funkcioniranja. Kod Marxa, s robom i njezinim oblikom vrijednosti kao polazištem, ta se izvedba odvija na metodološki i metodički konstruiranoj razini “kapitala općenito” – postavljenoj na noge u odnosu na realni svijet “konkurencije mnogih kapitala”. To je novi, inovativni Strpićev uvid.

Sustavni “prijelaz” na “konkurenciju”, po njegovu mišljenju, Marx nije izveo iako se ta zamisao u Trećoj knjizi *Kapitala* može razaznati (26, 28).

“Tajna” te konkurencije jest roba općenito unutar kapitala općenito, ali je i – obrnuto – konkurencija mnogih kapitala, to jest stvarno robno tržište, jedini izvor poopćene robe i poopćenog kapitala (27). Stoga radna vrijednost i njezine izravne izvedenice s razine “kapitala općenito” provociraju smjer “suprotnih djelovanja” i zadaju im granice – što je Marx prepoznao u ekonomskim krizama kao izrazima tendencijskog pada profitne stope.

Ta “suprotna djelovanja” mogla bi biti paradigmatički oblik ne samo realno tržišnih djelovanja u odnosu na ona kapitalistički općenita nego i političkih u odnosu na ekonomska i druga društvena djelovanja (29).

Skicirajući elemente Marxova istraživačkog programa i put kojim bi na osnovi njih bilo moguće izraditi uspješnu političko-ekonomsku, društvenu i političku teoriju dovršavanja Moderne, Strpić smatra sudbonosnim to što je u društvenim i humanističkim znanostima XX. stoljeća od Marxa preuzeto gotovo sve, osim onoga do čega mu je bilo, osobito u njegovu zreлом razdoblju, najviše stalo: nije preuzeta njegova kritika političke ekonomije ni njegova ambicija prevrata u ondašnjim političkim znanostima, temeljena na toj kritici. Ona bi uključivala i kritičko povezivanje fundamentalne analize konstitucije modernih političkih zajednica i njihova svijeta s analizom njihova funkcioniranja, ali i s anticipativnom i projektivnom analizom mijene toga modernoga svijeta u neki novi svijet (34-35).

To je tematski okvir i idejni horizont Strpićeva kontinuirana promišljanja još od njegovih studentskih dana, što i sam ističe u uvodu svoje knjige.

2. Kardinalna greška marksističkih ideologa

Marksistička politička ekonomija insistirala je na neposrednoj tržišnoj primjeni Marxove teorije vrijednosti i neizravno pokazala da je u tom operativnom smislu ta teorija neupotrebljiva. Međutim pritom je u doktrinarnim verzijama “ekonomike” izbačena i teorija vrijednosti i cjelokupni korpus Marxove kritike, dakle i mogućnost razumijevanja specifičnog načina konstitucije građanske zajednice kao njezina robnog, a ne radnog konstituiranja (50-51).

U skladu s tim uvidom Strpić reaktualizira pitanje teorijskog polazišta i otkriva kardinalnu grešku ideologa i kreatora privredno-političkih sustava socijalizma: polaznje od vrijednosti, a ne od robe u izvođenju sustava političke ekonomije, što je po Marxu zatvaralo izlaz iz sustava građanske proizvodnje i reprodukcije društva.

Naime robu i vrijednost moguće je odrediti samo reflektirano (odnosom spram druge robe ili drugih roba – i natrag), i to u društvenim razmjerima razvijenog kapitalističkog tržišta. Početni je moment proizvod cjelokupnog djelujućeg sustava realne ekonomske reprodukcije društva kroz konkurenciju mnoštva kapitala na realnim tržištima, što je istodobno temelj i rezultat totaliteta ekonomskog, društvenog i političkog realiteta kakav stvarno djeluje (53-54).

To je dakle Strpićev sintezni uvid koji on izriče još preciznije: reflektirano/tržišno formiranje robe preko njezine razmjenske vrijednosti, uključujući njezin “fetiški” karakter, proizlazi iz njezina univerzalnog posredovnog položaja. To se posredovanje očituje u formiranju tehničkih, ekonomskih, društvenih, političkih i ideoloških elemenata zajednice kao društva/države i tvori onaj spoj preko kojega cjelina društvenog kapitala formira robu kao svoju elementarnu nositeljicu, svoj “elementarni bitak”. Taj je spoj istodobno kanal posredovanja kojim roba kroz svoje procesiranje formira ukupnost te cjeline i načine njezine razvedenosti (55).

3. Koji i kakav oblik vlasništva?

Vlasništvo je drugi kompleksni temat Strpićeva istraživanja, teorijsko-kritički krajnje relevantan upravo u vrijeme kad je bio posve ignoriran. Oblik vlasništva vezan je uvijek uz strukturu zajednice (epohalnu i lokalnu) i kreće se političko-ekonomskim, pravnim i političkim međama njezine unutrašnje artikulacije, napominje Strpić. Kao što zbiljsko društveno vlasništvo u smislu povijesnog procesa ne možemo i ne smijemo zamjenjivati s nekom specifičnom legislativom *prava* društvenog vlasništva, tako ni udruženi rad i njegove perspektivne povijesne procese ekspanzije do granica cijeloga društva i svijeta društava ne možemo vezivati samo uz doktrinu samoupravnog udruživanja rada, odnosno uz normativni sustav utemeljen na njoj (72-73).

Nasuprot poplavi ideologizirane praktično-normativne razrade spomenute doktrine u vrijeme njezine neprikosnovene dominacije, Strpić je jasno razaznao da je riječ o magistralnom smjeru epohalne društvene, ekonomske i napose tehnološke i komunikacijske transformacije koji je uočljiv u svjetskim relacijama. No za nje ga je bilo bitno teorijsko pitanje na temelju kakvih se zakonitosti procesi podruživanja i udruživanja realno odvijaju (73-74). Budući da se u robnoj proizvodnji kao načinu proizvodnje kapitala razvija proizvodni pogon koji može koristiti samo udruženi/kombinirani rad koji razvija osebujnu, neposredno društvenu proizvodnu snagu kao – istodobno – proizvodnu snagu kapitala, njezino otimanje od kapitalne osnove ne treba tražiti neposredno u njoj samoj, već posredno u organskom i imanentnom samoprevladavanju nužnosti robnog posredovanja (77-78). No upravo je kapital, uviđa Strpić, ono što se mora prevladati, a i oni koji su najzainteresiraniji da to prevladaju – čine tijelo kapitala (79).

Ta je duboka proturječnost nedostupna ideološkim razglabanjima, pa je doktrinarne postavke nužno mimoilaze, kao da se ona povijesno može preskočiti. Svjestan toga, Strpić može samo pretpostaviti kakav je to posao povijesti kad kaže: načini proizvodnje, prometa i reprodukcije kapitala – koji su istodobno načini/aspekti proizvodnje, kretanja i reproduciranja privatnog vlasništva – mogu biti imanentno prevladani tek transformativnim procesima, nametnutim povijesno dalje razvijenim određenjima robnog formiranja društva. To prevladavanje, koliko se bude događalo, bit će istodobno i njihovo daljnje interioriziranje i preoblikovanje-zadržavanje kroz tendencijski obrat na višu povijesnu razinu. Ono jest identično sa socijalizmom (daljnjim neposrednijim podruživanjem) kao tendencijom svjetskog procesa razvoja. No tu tendenciju ne treba miješati s razvojem političkih i privrednih sustava koji su se nazivali socijalističkim (85).

4. Političko-ekonomski ciklusi i razvojna politologija

U temelju liberalno-demokratske konstitucije zajednica građanskog (ne samo civilnog) društva i države-nacije dva su po tendenciji *totalna procesa*. To su robni i

politički razmjenski procesi, kao i procesi različitih nepolitičkih i neekonomskih moći koji su bezmalo svi načelno uvijek istodobno svjetski i nacionalni. Oni se suodređuju i istodobno međusobno ograničavaju i dalje određuju, kako postavljanjem neposrednih limita djelovanju tako i različitim međusobnim djelatnim translacijama. Ako ti limiti i opcije zakažu ... nastaje jedan od tipova moderne neravnoteže i otvaraju se različite, u radikalnim slučajevima i totalitarne opcije, kako političke tako i ekonomske (128).

Logika velikih političkih i političko-ekonomskih ciklusa u skici političke teorije ciklusa pokazat će, drži Strpić, da su uzroci cikličkih ekonomskih kretanja, posebno u aktualnoj stagnaciji pretežno neekonomski. Oni su iz temelja politički, a najviše se pokazuju kroz cjelinu javnih politika. Štoviše, uzlet iz aktualne krize mogao bi doći kao rezultat javnopolitičkog projekta privredne, društvene i političke transformacije – to jest harmonizirane razvojne strategije za sve javne politike. Znanstveno utemeljena analiza i projekti takvog tipa mogu poteći samo iz razvojno transformirane političke znanosti s fokusom na područje javnih politika kao njezine važne grane, u suradnji s drugim znanostima i profesijama. Politička znanost ima dvostruki fokus, naglašava Strpić: i na politiku i na društvo, odnosno na cijeli socijetalni okvir na koji se politika i politike odnose, kao što iz njega i izvire (146-147; 156).

Za takvo shvaćanje vladajuća društvena teorija i politička praksa u nas nikad nisu imale manje sluha nego što ga imaju danas.

Razvojno loše vođene javne politike izravno su uvele u postojeću krizu; one moraju i izvesti iz nje; ali to mogu jedino ako su vrhunski i cjelovito vođene, vjeruje Strpić, iznoseći i jednu pomalo heretičku misao: cjelovito mogu biti vođene samo ako se njihovo vođenje osamostali slično primjeru monetarne politike, ali u funkciji jasne razvojne strategije demokratske vlasti (181).

Antikrizna politika danas mora se suočiti s kontraproduktivnom i kontraproduktivnom društvenom i političkom strukturom socijetalne zajednice nadasve u razvijenim zemljama i radikalno je mijenjati kako više ne bi bila stalni generator i dalje podzemno prijetjećeg novog velikog kraha. No kako antikriznim politikama potaknuti razvoj realne privrede na toj osnovi i omogućiti novo razdoblje ubrzanog, ali harmoničnog razvoja na dulji rok (198)?

I za Daga Strpića to ostaje otvoreno pitanje, na koje on ipak ima jedan utopijski odgovor. Dugoročno rješenje ove dugoročne krize, kaže on, bit će moguće samo na osnovama potpuno novog i nikad tako velikog političkog projekta u kojemu će morati aktivno sudjelovati cijeli svijet. A takav je projekt moguć ne tek na putu pokušaja i pogrešaka nastalih iz velike svjetske potrebe za izlazom, već na osnovi dubljih znanstvenih uvida u karakter i pedigre krize.

Po njegovu mišljenju, sve se više otkriva mogućnost da se – još bez prave svijesti o tome – nalazimo usred (cikličke?) krize same Moderne. U svojim temeljima ona

je rezultat autonomnog inkrementalnog socijetalnog procesa, smatra Strpić, eksplicirajući na kraju svoju implicitnu tezu da je “normalna” struktura Moderne ili “moderna normala” transcendentni ili dinamički latentni ekvilibrij/disekvilibrij u osvjetljenju prizmi s “facetama” – kroz ciklički razvoj drugoga milenija, a osobito izrazito u njegovoj drugoj polovini (200). Toliko daleko seže Strpićev pogled unatrag!

5. Učinci krize ideje mjere

Negdje u isto vrijeme s pojavom ove knjige Daga Strpića čitao sam neke spise Tonija Negrija (2008; a u suautorstvu s M. Hardtom, 2000, 2004, 2009), pa su mi se nametale usporedbe oko sličnosti i razlika njihovih gledišta i ocjena u nekim bitnim pitanjima koja postavljaju ili dotiču, i u ključnim konstatacijama. Paradigmatsku promjenu Toni Negri vidi u tendencijskoj hegemoniji nematerijalnog rada iz koje proizlazi nužnost da se omeđi politički jezik prijelaza od modernosti k postmodernosti u analizama političke znanosti i filozofije. S građanskim i kapitalističkim poimanjem *moći* moguće je raskinuti samo ako nadidemo njezinu modernu koncepciju.

Postmoderni politički obzor, kako ga vidi Negri, predstavlja se prije svega kao raspadanje političke ontologije koja je bila izgrađena oko pojma suverenosti. Zatim, riječ je i o jednoj zaboravljenoj Marxovoj anticipaciji, o realnoj supsumpciji društva pod kapital, pod biomoć koja konstituira njegovu političku strukturu, a za tu postmodernu situaciju kritika još nije osposobljena.

Kada Foucault govori o moći, navodi Negri, on ne opisuje neko primarno ili temeljno načelo, nego ukupnost korelacija u kojima se križaju prakse, znanja i institucije. Radna snaga i promjenljivi kapital ne mogu se zatvoriti unutar odnosa koji su objektivno prefigurirani zakonima ekonomije, kako je to smatrao “službeni” marksizam. Apstraktna temporalnost – to jest *vremenska* mjera rada – ne može obuhvatiti svu njegovu kreativnu energiju. Unutar novog lika kapitalističkog odnosa javlja se višak koji dopušta otvaranje prostora *samovrednovanja*, njega kapital ne može u cijelosti upiti.

S druge strane, globalizacija je na radikalnan način rasplinula sve stare kriterije mjerenja rada. Posrijedi je ireverzibilan proces u kojem se svi politički pojmovi modernosti transformiraju u proizvodnoj, političkoj, institucionalnoj i kulturnoj dimenziji postmodernosti. Aktualna modifikacija državnih procesa i modernih misaonih instrumenata ne ograničava se samo na njihova implicirana značenja, nego se tiče same ontološke zbilje. Stoga, unutar globalnog društva valja razmišljati ne u smislu funkcionalne racionalnosti moderne političke misli, nego u funkciji kriterija biopolitičke razboritosti i normi biomoći. Država-nacija smješta se unutar svjetske mreže biomoći, to jest pripada onim gospodarima planeta koji uspijevaju nadzirati bilo njezina čvorišta bilo oke, napominje Negri (2008: 52).

Učinci krize ideje mjere kvalitativni su, nepovratni i od ogromne važnosti. Negri misli na višak nematerijalnog rada, na nesvodljivost te nove potencije rada u odnosu na moderne pojmove kritike političke ekonomije i kritike politike. Globalna dimenzija konteksta u koju valja postaviti političku raspravu uključuje, s novim antagonizmima, i pojam mnoštva, shvaćen kao element kohezije mnogostrukih otpora. U liku kapitala promijenio se kapitalov promjenljivi oblik, radna snaga, koja pronalazi prostor vlastite autonomije. Zajedničko je ukupnost onoga što je radna snaga proizvela nezavisno od ukupnog kapitala i nasuprot njemu. Stoga se za kapital ne radi više o tome da zaobiđe ili izbjegne podjelu između javnoga i privatnoga, nego da se naprosto okoristi zajedničkim (2008: 53, 57).

Uvažimo li takvu Negrijevu predodžbu o suvremenosti, moramo se zapitati što je sa Strpićevom intencijom razumijevanja teorije radne vrijednosti i njezina statusa jezgre “opće teorije” modernog/suvremenog društva. Za Negrija je nesporno da bi prije svega valjalo demistificirati odnos između upotrebne i razmjenske vrijednosti te uvažiti činjenicu da ne može biti nikakve vrijednosti izvan pretvaranja svijeta u robu. Za Strpića pak, još uvijek reflektirano/tržišno formiranje robe preko njezine razmjenske vrijednosti i univerzalnog posredovnog položaja tvori spoj preko kojega cjelina društvenog kapitala formira robu kao svoju elementarnu nositeljnicu. Po Negriju, jačina imanentističkog pristupa suvremene povijesti ukida svaku mogućnost pribjegavanja naturalističkim ili esencijalističkim vrijednosnim koncepcijama. A Strpić je svjestan da se povijesno ne može preskočiti i sklon je tvrdnji da način proizvodnje, prometa i reprodukcije kapitala može biti imanentno prevladan tek daljnjim određenjima robnog formiranja društva. Na to bi Negri posve drukčije, možda manje deterministički, mogao uzvratiti: ako više nema prirode ni vrijednosti na koje bismo se mogli osloniti, otvorena je mogućnost proizvodnje subjektivnosti.

Možda je upravo pitanje proizvodnje subjektivnosti – kakve, čije, koje? – bitno za razumijevanje i raščlanjivanje one napomene o kapitalu u našim tijelima, to jest o nama kao sastavnom tijelu kapitala.

LITERATURA

- Hardt, Michael, Negri, Antonio, 2000: *Empire*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts – London (prijevod: 2003: *Imperij*, Arkzin/Multimedijalni institut, Zagreb).
- Hardt, Michael, Negri, Antonio, 2004: *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, Penguin Press, New York (prijevod: 2009: *Mnoštvo: rat i demokracija u doba imperija*, Multimedijalni institut, Zagreb).

- Hardt, Michael, Negri, Antonio, 2009: *Commonwealth*, Belknap Press of Harvard University Press.
- Meštrović, Matko, 2009: Prikaz knjige A. Negrija, *Fabbrica di porcellana*, u: *Politička misao* (46) 4: 233-238.
- Negri, Antonio, 2008: *Fabbrica di porcellana – Per una nuova grammatica politica*, Feltrinelli Editore, Milano.
- Strpić, Dag, 2010: *Karl Marx i politička ekonomija Moderne*, NZCH/Disput, Zagreb.

Matko Meštrović

THE NORMAL ABNORMAL

Summary

The central preoccupation of Dag Strpić is the theoretical paradigm of understanding modernity – specifically, in the sense of Marx's project of political economy critique. The focal point of his line of argument is the theory of labour value: a complex perception thereof should acquire core status within the "general theory" of modern society. Marxist political economy insisted on an immediate market application of Marx's value theory, and it showed indirectly that the theory was operatively inapplicable. At the same time, however, in doctrinaire versions of "economics" both the value theory and the entire corps of Marx's critique were dropped out. In opposition to the profuse ideologized practical-normative elaboration of the doctrine of self-administrative association of labour, at the time of its uncontested domination, Strpić clearly discerned that we are dealing with the principal orientation of the epochal social, economic and, above all, technological and communicational transformation which can be observed in global relations. But for him the essential theoretical question had to do with the underlying principles of the actual unfolding of the processes of socialization and association. In this respect, it is fitting at present to point to the paradigmatic change which Negri perceives in the tendential hegemony of non-material labour, resulting in the necessity to circumscribe the political language of transfer from modernity to postmodernity in the analyses of political science and philosophy.

Keywords: modern, theory of labour value, multitude of capitals competition, real social property, capital basis, policy harmonization, non-material labour, Strpić, Negri

Kontakt: **Matko Meštrović**, Ekonomski institut, Trg J. F. Kennedya 7, 10000 Zagreb. E-mail: mmestrovic@eizg.hr